

TEMATIKA ŠKOLSTVA I VJERONAUKA U OKRUŽNICAMA I POSLANICAMA BISKUPA STROSSMAYERA

Drago Iličić, Vinkovci

Osnovna škola Antuna Gustava Matoša
Vinkovci
e-mail: drago.ilicic@skole.hr

UDK: 262.12 Strossmayer, J. J.
37 (497.5) "18"
Stručni rad
Primljeno 9/2013.

Sažetak

Začetci školstva u hrvatskim krajevima vezani su uz samostane i biskupije, crkve i župe, gdje su škole nastajale i stoljećima opstajale. Svjetovne strukture počinju o školstvu kao o svojoj brizi razmišljati tek u 18. st., a nizom zakona u 19. st. naprosto Crkvi oduzimaju škole i pretvaraju ih u područje svoje uprave, sa željom da školstvu daju izrazito laički program. Cilj je ovog rada prikazati dio Strossmayerovih razmišljanja, preporuka i odredaba vezanih uz školstvo općenito, a posebno vjeronauk u školama. Strossmayerova razmišljanja jasno se iščitavaju iz analize njegovih pisanih preporuka i odredaba vezanih uz vjeronauk, koje nalazimo u okružnicama i poslanicama što ih je upućivao biskupijskom svećenstvu. Te se odredbe i preporuke najčešće odnose na vjeroučitelje, vjeroučenike, udžbenike i pomagala u katehetskom radu. Rezultati analize tih okružnica i poslanica pokazuju iznimnu Strossmayerovu skrb za školstvo općenito, a napose za vjerski odgoj u školama. Osim što je naglašavao potrebu za kvalitetnim zakonom o školstvu, Strossmayer je inzistirao i na kvalitetnom vjeronaučnom radu u školama, koji po njegovu mišljenju nije moguć bez dobrih vjeroučitelja te dobrih udžbenika i priručnika. Vođen geslom „Prosvjetom k slobodi“ Josip Juraj Strossmayer nastojao je što više podupirati, razvijati i štiti školstvo i vjeronauk unutar školstva, kako u svojoj biskupiji, tako i u širem okruženju.

Ključne riječi: biskup J. J. Strossmayer, školstvo, vjeronauk, katehete, udžbenici.

UVOD

Područje odgoja i obrazovanja iznimno je značajno područje u društvu, ali i u Crkvi, koja, promišljajući o odgoju i obrazovanju, izdvaja školu kao jedno od vodećih sredstava u procesu odgoja

i obrazovanja. Školstvo tijekom povijesti nalazi uporište u brizi Crkve.

Biskup je Strossmayer primjer crkvene skrbi za školstvo jer je sustavno promicao razvoj školstva.¹ Njegovo djelovanje vezano uz školstvo i vjeronauk unutar školskog sustava analizirat ćemo na osnovi njegovih okružnica i poslanica. Okružnice su službena pisma koja je biskup Strossmayer zbog različitih potreba i u različito vrijeme pisao i slao svećenicima i vjernicima. Najčešće su to obavijesti ili odredbe, većinom kratke po sadržaju. Što se tiče poslanica, njih je malo (svega devet) i one su pisane samo u korizmeno vrijeme. Sadržajno su istovjetne korizmenim okružnicama, što znači da Strossmayer u njima redovito obrađuje jedan predmet, rijetko dva ili tri.² Okružnice su i danas prisutan službeni oblik kojim se biskupi obraćaju svećenicima i vjernicima svojih biskupija. Poslanice se također rabe kao način pisanog komuniciranja, ali rjeđe, i više su prigodnog karaktera. Kako biskup Strossmayer nije u svim okružnicama i poslanicama govorio o školstvu i vjeronauku, analizirat ćemo samo one u kojima se bavio tom temom.

1. ŠKOLSTVO

U hrvatskim se krajevima svjetovna vlast počinje sustavno brinuti za školstvo tek od 18. stoljeća.³ Početci organizacije školstva po svjetovnoj vlasti u hrvatskim krajevima vežu se uz Mariju Tereziju i godinu 1777.⁴ Te godine carica donosi školski zakon prema kojem započinje sustavna školska pouka djece i mladeži u Carstvu. U hrvatskom školstvu Crkva i nadalje ima upravnu ulogu. Škole su bile konfesionalne, a pravnu potvrdu za to nalazimo u prerađenoj zakonskoj odredbi iz godine 1845. koja je vrijedila za Hrvatsku i Ugarsku. Upravnu ulogu Crkve u školstvu dodatno je zajamčio i konkordat između Svete Stolice i Austrije

¹ Usp. Ž. Kustić, *Mali ključ povijesti Crkve u Hrvata*, Glas Koncila, Zagreb, 1991., str. 199-200.

² O poslanicama i okružnicama vidi A. Čečatka, *Videnje Crkve J. J. Strossmavera, Perspektive jedinstva sa slavenskim pravoslavnim crkvama*, disertacija, Diacovensia, Studije, knjiga I., Đakovo, 2001, str. 28-40.

³ V. Horvat, *Crkva u hrvatskom narodnom preporodu*, Glas Koncila, Zagreb, 1986., str. 13.

⁴ Usp. A. Pavlović, *Doprinos Ferde Hefflera razvoju kateheze i katehetskog pokreta u Hrvatskoj (1900-1940)*, disertacija, Zagreb, 1997, str. 23.

sklopljen godine 1855. U Austro-Ugarskoj osnovno je školstvo bilo uređeno zakonom iz 1869.,⁵ koji je odredio da osnovno školovanje u Austriji traje osam, a u Ugarskoj šest godina. U Banskoj je Hrvatskoj osnovno školovanje trajalo pet godina, uz *opetovnice*, koje su trajale dvije do tri godine. Srednje su se škole dijelile na gimnazije, realke i realne gimnazije.⁶ Duboku promjenu u školstvu donosi odluka Hrvatskog sabora iz godine 1874. o podržavljenju školstva i prijelazu cjelokupne uprave nad školstvom u domenu Sabora.⁷ Vjeronauk je i nadalje obvezatan predmet, jedan od glavnih, i u svim se razredima predaje dva sata tjedno. Nakon te odluke uslijedio je zakon koji uređuje tu materiju. Od te godine osnovno je školstvo postalo nekonfesionalno, a konfesionalne su škole bile privatne, sve do 1888. godine, kada je izglasan novi školski zakon koji konfesionalnim školama daje pravo javnosti.⁸

1.1. Novi školski zakon iz godine 1874.

Biskupsku službu Josipa Jurja Strossmayera vezano uz školstvo u Đakovačkoj biskupiji potrebno je, s jedne strane, gledati u povezanosti s ugovorom iz godine 1805. između vlastelinstva u Slavoniji i Đakovačke biskupije, po kojem svim školama upravljaju svećenici, a s druge strane, u vezi s državnom uredbom iz godine 1855. po kojoj biskupijske vlasti upravljaju odgojem i obrazovanjem u školama, a svjetovne vlasti brinu o vanjskim potrebama škole.⁹ Tako je trajalo do 1874., kada novim školskim zakonom, koji je stupio na snagu 1. listopada 1875. godine, dolazi do preokreta u nadzoru i djelovanju svećenika u školama.¹⁰ Prema novom zakonu biskupijske ovlasti u vezi sa školskom upravom

⁵ Usp. J. Krišto, *Prešućena povijest, Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., 48-50.

⁶ Usp. *isto*, 49. Krišto navodi da su gimnazije (velike - osam razreda, male - četiri razreda) davale opću naobrazbu i pripravljale studente za sveučilište; realke (više - osam razreda u Austriji, sedam u Ugarskoj, te niže - četiri razreda i u Austriji i u Ugarskoj) imale su kao cilj pripremu za tehničke škole; realne gimnazije bile su kombinacija prvih dviju.

⁷ Usp. S. Antoljak, *Pregled hrvatske povijesti*, Orbis / Laus, Split, 1994., 146.

⁸ Usp. M. Pranjić, *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1991., 498.

⁹ Usp. M. Pavić - M. Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer*, reprint izdanje, Đakovo, 1994., 239.

¹⁰ Usp. *Naredba Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade*, Odjela za bogoštovlje i nastavu u: *Glasnik biskupije Đakovačko-Sriemske 3* (1875), br. 21, 190-191.

prelaze na Zemaljsku vladu. Od tog su zakona izuzeta područja religiozno-moralnog odgoja mladeži, koja i nadalje ostaju pod upravom biskupa pojedinih biskupija. Isto tako, prema novom školskom zakonu¹¹ pučke škole prestaju biti konfesionalne, ali neke odrednice zakona i dalje naglašavaju temeljnu religijsku komponentu u školama: zadaća školstva i nadalje je ponajprije religiozni i čudoredni odgoj, učitelj u pravilu treba biti iste vjere kao i učenici, vjeronauk je obvezatan predmet.

Istoga dana kada je zakon stupio na snagu, biskup šalje Okružnicu svećenicima u kojoj piše o vremenu u kojem je on upravljao školskim stvarima sa svojim pomoćnicima i svećenicima.¹² Iz Okružnice izdvajamo nekoliko bitnih odrednica: zahvalu svećenicima za dotadašnji rad u školama, kratko tumačenje novoga zakona i smjernice za daljnji rad vezan uz škole i školstvo općenito.

U samom uvodu Okružnice Strossmayer piše svećenicima: *Ugodnom dužnošću smatram srdačno Vam zahvaliti na brizi i revnosti, koju ste do sad u školskih stvarih na korist i napredak naroda našega razvijali.*¹³ Uočavamo da je Strossmayer zadovoljan revnošću koju su svećenici pokazali do tada u školskim stvarima općenito. Nadalje, spominje državni i crkveni arhiv, koji posjeduju spise što mogu potvrditi kolikom je brigom Konzistorij obnašao dužnosti vezane uz školstvo. Naime, Konzistorij je bio upravno vijeće svećenika, na čelu sa Strossmayerom, koje je do stupanja na snagu novog školskog zakona uspješno upravljalo školstvom u Đakovačkoj biskupiji.

U odnosu na novi zakon Strossmayer je uočio određeni stupanj nezadovoljstva među svećenicima, jer su ovi smatrali da ih taj zakon sprječava u potpunom izvršavanju njihovih dužnosti u školstvu. Priopćava im svoje mišljenje u kojem i sam dvoji o ispravnosti zakona u pojedinim elementima, napose u pitanju religiozno-moralnog odgoja mladeži. Strossmayer je naime uočio da zakon nedovoljno razlučuje područje crkvenog djelovanja u školama od područja državnog djelovanja. Prema njegovu sudu, država se nikako ne može smatrati pozvanom da poučava u stvarima vjere, što se primjećuje kao namjera čitanjem između redaka novog zakona o školstvu.¹⁴

¹¹ Usp. M. Gross – A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus, Zagreb, 1992., 404.

¹² Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 1. listopada 1875., u: *Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske*, 3 (1875.), br. 21, 185-190.

¹³ *Isto*, 185.

¹⁴ Usp. *isto*, 189.

Biskup je svjestan da takvih pokušaja upletanja države u vjeru ima i u drugim državama te da ovaj zakon, u tim elementima, nosi na sebi pečat duha vremena. Stoga poručuje svećenicima da o tome ne brinu previše, jer prema trenutnim okolnostima u školstvu hrvatskih krajeva, bez aktivnog sudjelovanja svećenika škole nemaju mogućnost pravog uspjeha.

Ono što Strossmayer ističe kao prijeku potrebu jest način na koji će se svećenici ponašati u novonastaloj situaciji. Osnovno je da svećenici neprestano potiču obitelji da šalju djecu u školu. Tu ima dosta problema, jer roditelji radije ostavljaju djecu kod kuće zbog pomoći u kućanstvu, a teže se odlučuju za slanje u školu. Strossmayer smatra da svećenici moraju inzistirati kod roditelja na slanju djece u škole jer jedino tako djeca postaju dionicima velike baštine znanja koje se stječe u školi. Druga je važna činjenica odnos koji svećenici trebaju gajiti prema djeci, mladeži i školi. To je odnos trajne ljubavi i brige, koji jedini mogu nadvladati sve moguće poteškoće.

Na kraju Okružnice upućuje poziv svećenicima da čine sljedeće:¹⁵

- koristiti svaku prigodu u kojoj se nešto dobro može učiniti za školu i mladež

- često posjećivati škole i pratiti sve što se događa te o tome obavijestiti nadređene

- osobito je dužnost vicearhiđakona da, kao i dosad, posjećuju škole, budu nazočni na ispitima, paze na novouvedene knjige te da biskupa barem dva puta u godini izvijeste o moralnom i pedagoškom stanju i napretku škole.

Sam se Strossmayer obvezao da će pri Biskupiji ustrojiti školsko vijeće koje će pratiti izvješća sa župa i voditi brigu o moralnom i pedagoškom napretku školstva.

Da se negativni duh vremena s obzirom na vjerski odgoj u školama počeo uvlačiti i u Đakovačku biskupiju, svjedoči Strossmayerova Okružnica s početka 1877. godine.¹⁶ Biskup Strossmayer priopćio je događaj iz jedne osnovne škole u Osijeku, gdje je na posao primljena učiteljica Židovka.¹⁷ Strossmayer je burno reagirao još više zato što su tu školu polazila kršćanska djeca i što je ondje do tada bio kršćanski vjerski odgoj. Takav je

¹⁵ Usp. *isto*, 190.

¹⁶ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 18. siječnja 1877., u: Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske, 5 (1877), br. 1, 10-11.

¹⁷ Usp. M. Srakić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer između odbijanja i prihvatanja*, u: Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru, HAZU, Zagreb, 1997., 25.

pokušaj bio presedan u dotadašnjoj školskoj praksi. Nakon oštrog Strossmayerovog interventa, učiteljica je otpuštena.¹⁸ Biskupu je osobito smetalo što je vijest o tom događaju saznao iz novina, a ne od onih koji su bili zaduženi za praćenje vjerskih događanja u školama tog područja. Stoga je napisao: *Zato se ozbiljno opominju Vice-arhidjakeroni, župnici i katekete, da na školu i na sve, što s njoj danas pod kršćanskim vidom biva, osobitim načinom paze.*¹⁹

Opomenu je pojačao i odredbom po kojoj katehete i kapelani, zamijete li kakvu nepravilnost, trebaju smjesta o tome izvijestiti župnika. Župnicima je pak dužnost često posjećivati škole i predavati vjeronauk te se informirati o stanju u školama. Vicearhidjakeroni zajedno sa župnikom moraju biti nazočni na svim ispitima u školama, a ako su spriječeni, onda ih treba zamijeniti drugi ozbiljan i učen svećenik. Ako primijete što značajno i hitno, o tome moraju odmah izvijestiti Đakovo, ako ne, onda kao i dotad dvaput godišnje moraju poslati izvješće. Na kraju im poručuje da nikako ne može opravdati neugodnost koju osjećaju pri dolasku na ispitate jer ih tamo hladno i s nepoštovanjem primaju. Njihova je dužnost pribivati tim ispitima. Ljudski obzir ili slični razlozi nisu isprika.

Na pojačanu skrb za škole Strossmayer ukazuje Okružnicom u proljeće 1877. godine.²⁰ U toj Okružnici potvrđuje raniju odredbu o nazočnosti vicearhidjakerona na svim javnim polugodišnjim ispitima u građanskom dijelu Bosansko-Đakovačke i Srijemske biskupije te na završnim ispitima u razvojačenoj Krajini. Nakon svakog takvog ispita vicearhidjakeroni su dužni poslati pisano izvješće u Đakovo.

Nije samo Strossmayer od svojih nadzornika u školama tražio da budu nazočni na ispitima na polugodištu i na kraju godine, nego je to isto od njih tražila i svjetovna vlast, jer ih je i ona priznavala kao službene nadzornike za polugodišnje i godišnje ispitate iz svih predmeta.²¹ Takav je zahtjev svjetovne vlasti Strossmayer putem okružnice poslao svećenicima sa svojim odobravanjem tog zahtjeva, kao i preporukom da se on u potpunosti poštuje.

1.2. Školstvo i odgoj mladeži

Govoreći o problemima i zlima ondašnjeg vremena, Strossmayer ističe učitelja kao važnog čimbenika, koji uvelike može pridonijeti

¹⁸ Usp. M. Pavić – M. Cepelić, nav. dj., 248.

¹⁹ J. J. Strossmayer, navedena Okružnica od 18. siječnja 1877., 11.

²⁰ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 13. travnja 1877., u: Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske, 5 (1877), br. 9, 67.

²¹ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 11. studenog 1878., u: Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske, 6 (1878), br. 23, 191-192.

smanjenju različitih zala, kvalitetnim poučavanjem i odgajanjem djece i mladeži.²² Prema Strossmayeru, učitelji su poput sijača iz Isusove prispodobe, i to sijača istine i pravde. O njihovu kvalitetnom radu s djecom i njihovu osobnom primjeru kojim potvrđuju ono što naučavaju, ovisi smanjenje zala koja nas okružuju u svakodnevnom životu.

Obraćajući se svećenicima, poziva ih na suradnju i prijateljstvo s učiteljima.²³ Isto tako zamjećuje pojavu da u mnogim selima djecu odmalena šalju na čuvanje stoke izvan sela. Posljedice toga su da djeca ne idu u školu i zanemaruju prakticiranje vjerskog života. Strossmayer potiče svećenike i učitelje da neprestano imaju na pameti potrebu što kvalitetnijeg školskog i vjerskog odgoja djece i mladeži kao zaloga kvalitetne budućnosti. Učitelji i svećenici u školama trebaju djelovati udruženo i činiti školu rasadilom dobro poučene i odgojene mladeži. S takvim učiteljima škola je, prema Strossmayeru, prava škola.

Svećenici su oni koji trebaju voditi računa o tome da učitelji budu istinski ljudi i istinski vjernici, koji poučavaju riječju i svjedočenjem. Oni moraju poticati suradnju i kvalitetan rad. Stoga Strossmayer potiče svećenike na još veći rad i revnost u pitanjima odgoja mladeži u školama, poglavito preko suradnje s učiteljima.

Uočava se Strossmayerov naglasak na školi, ali ne na školi koja u svojem radu nema nazočnost vjerske komponente, nego upravo na školi koja odiše duhom Evandjelja i zajedništva između učitelja i svećenika.

1.3. *Katolička škola*

Govoreći o temi katoličke škole treba imati na umu da tadašnji pojam katoličke škole nije istovjetan današnjemu. Danas se pod pojmom katoličke škole podrazumijeva ona škola koju je osnovala Crkva, a zatim je povjerila laicima ili škola koju su osnovali laici, a priznata je od nadležnog crkvenog autoriteta.²⁴ Za Strossmayera je katolička škola svaka ona škola koja se nalazi u državi s većinskim katoličkim stanovništvom, to jest gdje su djeca, roditelji i učitelji

²² Usp. J. J. Strossmayer, *Korizmena okružnica* od 15. veljače 1879., u: *Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske*, 7 (1879), br. 3, 23-24.

²³ Usp. *isto*, 33.

²⁴ Usp. *Vjerska dimenzija odgoja u katoličkoj školi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., dokumenti 90, 21.

katolici.²⁵ O katoličkoj školi progovara Strossmayer godine 1889., prenoseći poslanicu pape Lava XIII. *Libertas summum naturae bonum*, kojom se papa obratio cjelokupnom kršćanskom svijetu, a koju je posvetio govoru o crkvenom nauku vezanom uz slobodu, poglavito slobodu znanosti. Tu je Papinu poslanicu biskup Strossmayer uzeo kao temelj svoje korizmene poslanice.²⁶

Strossmayerova je poslanica velika i opširna, jer je u nju, osim što prenosi Papine riječi, uvrstio i mnoge svoje misli i razmišljanja o toj temi. Donosimo samo dio koji se odnosi na školstvo, a koji govori o zakonima u odnosu na katoličke škole i na duh kojim treba biti nadahnuta prava kršćanska škola. Biskup polazi od dva temeljna Papina stava:

a) Nazočnost Katoličke crkve u školi, koja se temelji na Božjem pravu, a ne na nekoj milostinji od države. To je pravo bezuvjetno i vječno.

b) Zakon i duh škole u potpunosti trebaju biti prožeti religiozno-moralnim čimbenikom.²⁷

Na tim dvjema glavnim porukama biskup temelji svoj govor o školstvu, ističući pravo Crkve na kreiranje kršćanskog nauka, na kršćanske knjige i kršćanske vjerovjesnike u katoličkim školama. Napominje da katolička škola nipošto ne smije biti interkonfesionalna. To je prema njemu *pravo i živo protuslovlje i razvratnost, koja u svako zlo pada*.²⁸ Sukladno već spomenutom, Crkva treba paziti na ostale školske udžbenike i na učiteljski kadar, da se u škole ne uvuče nešto što se protivi vjeri i evanđelju.

Biskup izričito govori da državi nitko ne niječe pravo na njezin utjecaj u školi, ali Crkva i država moraju surađivati i na taj način pridonositi općem dobru u katoličkim školama. Ono što biskup osuđuje, jest činjenica što država pod pojmom religiozno-moralnog odgoja uvodi u školski zakon takve stvari koje su daleko od kršćanstva i koje pod isto svrstavaju sve religije. Biskup podsjeća na takvu pojavu u Sjevernoj Americi, na koju je papa Lav XIII. reagirao u spomenutoj poslanici o slobodi. Da bi se izbjegle takve ili slične situacije, Strossmayer apelira na roditelje, kao prve odgojitelje djece, da paze na djecu i njihov vjerski odgoj. Učitelji su drugi odgojitelji i trebaju također voditi veliku brigu o pravilnom vjerskom odgoju svojih učenika. Roditeljima i učiteljima u tim

²⁵ Usp. J. J. Strossmayer, Korizmena poslanica od 28. veljače 1889., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 17 (1889), br. 4, 72

²⁶ Usp. isto, 30-73.

²⁷ Usp. isto, 70-71.

²⁸ Isto, 72.

nastojanjima velika i stalna potpora mora biti svećenik, čija je najpreča dužnost, prema Strossmayeru, nakon Crkve, škola.²⁹

Da su takvi školski zakoni počeli bivati sve češći, a ujedno nepravedni i nedopustivi za katolike u praksi, vidi se iz Strossmayerove Korizmene poslanice iz godine 1891., u kojoj on govori o događaju u Zagrebu gdje postoji škola koju zovu nekatoličkom, a koju pohađaju dvije trećine katolika i jedna trećina nekatolika.³⁰

Strossmayer osuđuje takve pokušaje nasilnog miješanja katolika i nekatolika. Jasno poručuje: *Nek katolici slobodno imaju svoju školu, ali nek nezasižu u područje katoličko.*³¹ Osobito mu smeta što se škola sastavljena od dvije trećine katolika naziva nekatoličkom. Osjetio je opasnost novoga školskog ustroja i njegovih zakona, koji su doveli do neprihvatljive situacije za katolike. Stoga je i reagirao, stavivši u jednom dijelu Poslanice naglasak na svećenike. Poručio im je da imaju pravo i dužnost upozoravati roditelje da vode brigu u kakve škole i razrede smještaju djecu. Isto tako navodi da Crkva ima božansko pravo izricati svoj sud o bitnim stvarima.

Najošjednome mjestu Strossmayer progovara o negativnostima koje nastaju na štetu kršćana zbog državnog upletanja u školski sustav, i to u svojoj Korizmenoj poslanici iz godine 1893., u kojoj kao glavnu temu uzima Isusa Krista.³² U trećem dijelu Poslanice govori o Isusu Kristu kao pravom kralju i baštiniku ljudskoga roda i progovara o štovanju Isusa Krista u školama. Ističe da je krajnje vrijeme da se iz škola i učilišta izbaci sustav razmišljanja i govora o svemogućoj državi, kojoj se trebaju podvrgnuti Bog, Crkva i vjera. Takav sustav razmišljanja i govora biskup oštro osuđuje te poziva svećenike i puk da se što odlučnije usprotive takvom sustavu i da jasno pokažu da je Isus Krist prvi i najvažniji u svemu, pa tako i u školskom sustavu razmišljanja, a ne država.

U govoru protiv svih onih koji su pobornici razmišljanja da je Crkva protiv znanosti naglašava sljedeće: *Učiteljstvo božje nije znanosti protivno, pače crkva božja više nego itko znanost ljubi, štuje i promiče.*³³ Prema Strossmayeru Crkva nije protiv znanosti,

²⁹ Usp. isto, 73.

³⁰ Usp. J. J. Strossmayer, Korizmena poslanica od 18. siječnja 1891., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 19 (1891), br. 2, 43-44.

³¹ Isto, 44.

³² Usp. J. J. Strossmayer, Korizmena poslanica od 15. siječnja 1893., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 21 (1893), br. 2, 53.

³³ Isto, str. 37.

nego je protiv onih učitelja koji nastoje kršćanskoj djeci usaditi tuđa i k tome loša razmišljanja, koja nemaju vezu s pravom znanošću. Isto tako, protivi se i državnoj vlasti ako želi nametnuti takva razmišljanja te ako ne želi priznati Crkvi pravo da iskaže svoj sud o tome. Na kraju Poslanice poručuje svećenicima da ova njegova razmišljanja pročitaju i protumače vjernicima tijekom prve dvije ili tri korizmene nedjelje.

2. VJEROUČITELJI

U kontekstu govora o školstvu općenito treba promatrati i mjesto vjeroučitelja unutar školskog sustava. Do donošenja novoga školskog zakona godine 1874. u školama je mjesto vjeroučitelja cijenjeno. Možemo reći da je vjeroučitelj imao vodeću ulogu unutar zbornice. Novi je zakon to promijenio. Javne su škole postale nekonfesionalne, uprava nad školama prešla je na svjetovnu vlast. Štoviše, u pojedinim vjerskim pitanjima država je sebi uzela pravo poučavati mimo vjeroučitelja. Zbog promjene u školstvu koju je donio taj zakon, kao i drugi zakoni tijekom druge polovine 19. stoljeća, nužna je bila i promjena u načinu ponašanja i djelovanja vjeroučitelja. Stoga je biskup Strossmayer u nekoliko prigoda putem okružnica nastojao uputiti jasnu poruku vjeroučiteljima svoje biskupije kako se trebaju ponašati i kako trebaju raditi.

2.1. Ponašanje vjeroučitelja

Prvu obavijest o vjeroučiteljima nalazimo u Okružnici iz 1863. godine.³⁴ Strossmayer otvara natječaj za dva svećenika kateheta u Osijeku. Određuje da oni koji budu primljeni putem natječaja moraju stanovati kod župnika na čijem se području nalaze škole te mu plaćati određenu mjesečnu stanarinu. Oni koji se jave na natječaj, trebaju pred komisijom polagati prijemni ispit.³⁵ Natječaje za upražnjena vjeroučiteljska mjesta raspisivala je Biskupija.³⁶

³⁴ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 7. rujna 1863., u: Zapisnik Okružnica župe Račinovci od 1854-1893., bez signature i bez numeracije stranica. To vrijedi za sve okružnice koje su zapisane u knjizi Zapisnik Okružnica župe Račinovci.

³⁵ Usp. S. Serkulj, Vjerezakonska obuka, u: Glasnik biskupije Djakovačko Srijemske, 2 (1874), br. 5, 79.

³⁶ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 1. svibnja 1875., u: Glasnik biskupije Djakovačko Srijemske, 3 (1875), br.9, 43.

Razlog koji je nagnao Strossmayera da godine 1869. vjeroučiteljima uputi Okružnicu, nije nimalo ugodan.³⁷ Naime, biskup je primio obavijest iz Zagreba, od vrhovnoga vojnog zapovjednika, da su njihovi povjerenici u vojnom dijelu biskupije u pojedinim školama uočili loš rad vjeroučitelja. Glavna pritužba na njihov rad odnosila se na površnost i nemarnost u radu. Ta se površnost i nemarnost očituje u nekorištenju katekizma u predavanjima te u prihvaćanju odgovora djece koji su često nerazumljivi i površni. Biskup opominje takve vjeroučitelje i poručuje im da će ih podarhiđakoni još jednom opomenuti, a ako tako nastave, poduzet će i oštrije mjere protiv njih.

I sam je Strossmayer imao prigovor na ponašanje vjeroučitelja. Taj se prigovor odnosio na njihovu mlakost i nereagiranje u situaciji koja je zahtijevala reakciju i potrebu da ga se izvijesti. Konkretno, prigovor se odnosio na već spomenuti slučaj u jednoj osječkoj školi gdje je na natječaju za mjesto učitelja primljena osoba koja nije kršćanske vjere.³⁸

Nisu samo Strossmayer i svjetovna vlast reagirali na nepravilnosti u radu vjeroučitelja, nego je jednom zgodom i glavni biskupov namjesnik Gjuro Streit uputio u okružnici opomenu svim vjeroučiteljima da su dužni svakodnevno bilježiti nastavne jedinice u razrednu knjigu, kako razredne knjige ne bi bile nepotpune, a i kako bi nadzornici za vjeronauk mogli prigodom pregleda jasno pratiti kada je vjeroučitelj što predavao.³⁹

Kako je vjeroučitelj ne samo prosvjetni djelatnik nego i predstavnik Crkve, pojedini biskupijski katehetičari tog razdoblja smatrali su da kod njihova postavljanja u pojedine škole treba voditi računa o iskustvu i dokazanim vještinama u katehizaciji i znanosti općenito. Te bi odlike trebalo provjeravati pisanim ispitom pri odabiru kandidata za mjesto vjeroučitelja u školi. Također bi poželjno bilo da kapelane koji dođu na župu i odmah idu u školu kao vjeroučitelji prati župnik koji bi im bio poput mentora te održao prvih nekoliko sati, a potom neko vrijeme i pratio kako to radi kapelan.⁴⁰

Ono što bi svakako trebalo krasiti vjeroučitelja, jest način predavanja, koji ne bi smio biti profesorski strog i hladan,

³⁷ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 4. ožujka 1869., u: Zapisnik Okružnica župe Račinovci od 1854-1893.

³⁸ Usp. J. J. Strossmayer, navedena Okružnica od 18. siječnja 1877., 10-11.

³⁹ Usp. G. Streit, Okružnica od 30. siječnja 1894., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 22 (1894), br. 3, 42.

⁴⁰ Usp. S. Serkulj, Vjerezakonska obuka, nav. dj., 80.

nego bi se trebao temeljiti na ljudskom i očinskom pristupu vjeroučenicima, koje bi i izvan škole vjeroučitelj trebao okupljati i podučavati. Vjeroučitelj je profesor religije, pedagog, ali i pastir i otac, koji treba voljeti svoje vjeroučenike.⁴¹

2.2. Nadzor vjeroučitelja i pružanje potpore vjeroučiteljima

Godine 1877. biskup Strossmayer podsjeća vicearhiđakone na dužnost nazočnosti na polugodišnjim i godišnjim ispitima u školama te slanja izvješća u Đakovo nakon njihova održavanja. Za vrijeme samih ispita dužni su posebnu pozornost posvetiti vjeroučiteljima, učiteljima/učiteljicama te školskoj mladeži, i to tako da:⁴²

a) o vjeroučiteljima izvijeste o sljedećem: - poučava li vjeroučitelj na temelju utvrđenoga crkvenog nauka; - koristi li se samo propisanim knjigama; - predaje li u točno određene sate, što se može provjeriti u razrednim knjigama; - podučava li mladež ne samo riječima nego i uzornim životom;

b) o učiteljima/učiteljicama izvijeste: - o ponašanju u školi i izvan škole (žive li u skladu sa zahtjevima javnog ćudoređa te jesu li im predavanja u školi nauštrb vjeri kojoj pripadaju): - zamjenjuju li svećenika u predavanju vjeronauka kada je ovaj zbog opravdanog razloga spriječen;

c) o školskoj mladeži izvijeste o: - stupnju napretka u vjerskom znanju; - stupnju vršenja vjerničke dužnosti (sv. misa, ispovijed, pričest); - vršenju dužnosti od strane vjeroučitelja ili učitelja.

Dakle, Strossmayer se nije usredotočio samo na opominjanje nego je odredio pravila ponašanja vjeroučitelja i nadzor nad njima. Jasno se vidi da osobit naglasak stavlja na nekoliko za njega ključnih elemenata: ispravnost naučavanja na temelju crkvenog nauka, korištenje samo propisanih knjiga u pouci, sklad između riječi i djela, ne samo u školi nego i izvan nje.

Godine 1878. glavni biskupov namjesnik obratio se Visokom carskom i kraljevskom glavnom zapovjedništvu neka strogo naloži svim učiteljima katolicima da zamijene vjeroučitelje u predavanju vjeronauka kada su službeno spriječeni.⁴³ Iste godine biskup Strossmayer prenosi i pojašnjava naredbu Visoke zemaljske

⁴¹ Usp. M. Stojanović, Dvie tri rieči vjeroučiteljem, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 12 (1884), br. 6, 91-92.

⁴² Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 13. travnja 1877., 67.

⁴³ Usp. M. Mihaljević, Okružnica od 11. studenoga 1878., u: Glasnik biskupije Džakovačko Srijemske, 6 (1878), br. 23, 191.

vlade, Odjela za bogoštovlje, o osnovnoškolskim nadzornicima i polugodišnjim ispitima iz vjeronauka.⁴⁴ U naredbi stoji da se polugodišnji ispiti iz vjeronauka trebaju odvijati u one dane kada vjeroučitelj može biti nazočan. Te dane određuje školski odbor. Kako su župnici vjeroučitelji ujedno i članovi školskih odbora, to se treba dogovoriti bez problema. Što se tiče župnika koji je ujedno i povjerenik za osnovne škole, on ne može samostalno određivati dane polugodišnjih ispita iz bilo kojeg predmeta, nego također u dogovoru sa školskim odborom.

Na osnovi svega navedenog može se ustvrditi da je biskup Strossmayer ozbiljno shvaćao pitanje djelovanja i nadzora vjeroučitelja. Kako bi bio siguran da se vjeroučitelji drže školskih propisa, redovito ih je nadgledao i pratio putem nadzornika - vicearhiđakona.

3. KATEKIZMI I KATEHETSKE PRIRUČNICE

O mjestu vjeronauka unutar školskog sustava kao i o propisanim vjeronaučnim udžbenicima, nužno je reći da je prema zakonskoj odredbi iz godine 1874. vjeronauk postao obavezan predmet u svim školama; nalazio se među glavnim predmetima i u svakom se razredu predavao dva sata tjedno.⁴⁵ Što se tiče vjeronaučnog udžbenika, odredbom carice Marije Terezije iz godine 1777. kao obavezan školski i izvanškolski udžbenik koristio se *Der grosse Katechismus mit Fragen und Antworten zu öffentlichen und privaten Unterrichte der Jugend in den k. k. Staaten*. Taj katekizam, jedinstven za čitavu Monarhiju, prevodio se u hrvatskim krajevima u obliku Malog, Srednjeg i Velikog katekizma sve do 1861. godine.⁴⁶

Joseph Deharb izradio je Veliki, Srednji i Mali katekizam, koji su 1861. u kontinentalnoj Hrvatskoj uvedeni u školsku upotrebu, a koristili su se i u župnoj katehezi. U Đakovačkoj je biskupiji biskup Strossmayer povjerio župniku iz Bošnjaka Andriji Šumanovcu da dotadašnji Raffayev katekizam preradi prema Deharbovom Malom katekizmu. Godine 1861. taj se katekizam, pod nazivom *Kratki*

⁴⁴ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 11. studenoga 1878., u: Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske, 6 (1878), br. 23, 191-192.

⁴⁵ Usp. A. Pavlović, *Doprinos Ferde Hefflera razvoju kateheze i katehetskog pokreta u hrvatskoj (1900.-1940.)*, Zagreb, 1997., 38.

⁴⁶ Usp. isto, 40-41. Pod pojmom "katekizam" mislilo se u prvom redu na vjeronaučni udžbenik koji se koristio u školskoj i crkvenoj praksi, a sadržavao je istine vjere.

nauk kerstjansko-katoličanski (skraćeno *Kratki nauk*) tiska za Đakovačku biskupiju te postaje službenim katekizmom za vrijeme Strossmayera.⁴⁷ U tom kontekstu pratit ćemo i Strossmayerove odredbe ili naputke vezane uz temu vjeronaučnih priručnika i udžbenika.

3.1. Vjeronaučni priručnici

Početke govora kod biskupa Strossmayera o katehetskim udžbenicima, odnosno priručnicima nalazimo u Okružnici iz 1857. godine.⁴⁸ Strossmayer preporučuje tiskanu knjižicu za mladež učitelja Mijata Stojanovića iz Karlovca pod nazivom *Cvitići i polja pobožnoga razmišljanja za domaću mladež*. Strossmayer je smatrao da ta knjižica svojim sadržajem može koristiti u poučavanju mladih. Stoga ju je preporučio svećenstvu kao dodatni materijal u poučavanju.

U više navrata Strossmayer inzistira da vjeroučitelji poučavaju djecu i mladež iz propisanih knjiga katekizama. Osnovna je knjiga za vjeronaučnu pouku u biskupiji bila *Kratki nauk*,⁴⁹ unutar koje se nalazio i dio za pouku školske djece.⁵⁰ Istodobno, Strossmayer preporučuje knjigu *Kratko razlaganje katechisma*, koju je napisao J. Deharb, a preveo župnik iz Daruvara Stjepan Tadić.⁵¹ Razlog preporučivanja knjige leži u oskudici pomoćnih sredstava u katehizaciji. Prema Strossmayeru, ova će knjiga pomoći kao priručnik uz *Kratki nauk* i obogatiti katehetski rad te ju stoga preporučuje svećenicima.

Godine 1874. tiskan je u Vukovaru *Kratki nauk* u 3000 primjeraka. Putem okružnice Strossmayer poziva svećenike da knjigu nabave i distribuiraju narodu.⁵² Kako nije u potpunosti bio zadovoljan odazivom svećenika, opetovano ih je u drugoj Okružnici

⁴⁷ Usp. M. Jerković, *Katekizmi đakovačkih biskupa od Nikole Ogranića do Stjepana Bäuerleina*, u: *Diacovensia*, 3 (1995), br. 1, 181-182

⁴⁸ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 5. kolovoza 1857., u: *Zapisnik Okružnica župe slavonski Brod od 1850.-1857.* Strossmayer je preporučio Stojanovićevu knjigu ne navodeći vrijeme i mjesto njezina tiskanja. Naveo je da se može nabaviti ili preko Biskupije ili u Karlovcu kod autora osobno.

⁴⁹ Usp. A. Pavlović, nav. dj., 41. Deharbov Mali katekizam tiskan je u Hrvatskoj pod nazivom *Kratki nauk kerstjansko-katoličanski*.

⁵⁰ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 26. ožujka 1874., u: *Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske*, 2 (1874.), br. 7, 55.

⁵¹ Usp. isto, 55.

⁵² Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 20. lipnja 1874., u: *Glasnik biskupije Đakovačko Srijemske*, 2 (1874.), br. 13, 72.

pozvao na kupnju knjige i njezino prenošenje u što šire slojeve naroda.⁵³

3.2. Vjeronaučni udžbenici

Činjenica je da je u to vrijeme nedostajalo vjeronaučnih knjiga, kao i dodatnih pomagala za poučavanje u vjeri. One koje su i postojale, kao što je bio dijecezanski katekizam, stručnjaci su opisali kao nepraktične za osnovne škole.⁵⁴ Za tu je prosudbu dano i pojašnjenje u kojem se, nabrojajući propisane udžbenike i njihovu građu, stavljaajući je u kontekst satnice i metodologije kao i didaktičnosti, dolazi do zaključka da su takvi propisi u pogledu odabranih udžbenika i nastavnog plana i programa doveli vjeroučitelje u situaciju da im je nemoguće sastaviti kvalitetan izvedbeni plan nastave vjeronauka i praktično ga ostvariti u nastavi. Isti je problem i kod gimnazijskog plana i programa te propisanih udžbenika. U prvom razredu gimnazije uči se isto gradivo kao i u nižim razredima, a propisani katekizam (Katekizam za 4. razred glavnih škola) nije ni metodički dobro uređen.⁵⁵ Propisani plan i program donosi odredbu po kojoj povijest i zemljopis Palestine u predmetu povijest treba izostaviti i staviti u vjeronauk. To nije dobro ni za povijest, a ni za vjeronauk.

Općenito promatrajući srednjoškolske udžbenike tog vremena, uočava se njihova preopširnost i pretjerano znanstveni stil pisanja, tako da više odgovaraju studentima teologije negoli srednjoškolcima. Točno je da su znanstveno i stručno napisani, ali u pedagoškom, odnosno u didaktičkom smislu slabo su upotrebljivi.⁵⁶ Sastavljeni su tako da ne prate predznanje učenika, ne mogu se kvalitetno obraditi unutar propisane tjedne satnice, jer su preopširni i preteški za razumijevanje. Kako je situacija istovjetna i s udžbenicima za osnovne škole, jasna je potreba za izradom novih udžbenika ili temeljitom preradbom postojećih, kako se ne bi došlo u situaciju da liberalna pedagogija optuži Crkvu kao

⁵³ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 12. listopada 1874., u: Glasnik biskupije Djakovačko Srijemske, 2 (1874.), br. 18, 118.

⁵⁴ Usp. S. Serkulj, Vjerozakonske učevne knjige, u: Glasnik biskupije Djakovačko Srijemske, 1 (1873), br. 7, 92.

⁵⁵ Usp. isto, 99.

⁵⁶ Usp. S. Serkulj, Vjeronaučne knjige naših srednjih učiona, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 10 (1882), br. 9, 100-101.

nesposobnu učiteljicu i odgajateljicu, pogotovo jer su druge struke puno napredovale u usavršavanju i postizanju jasnoće u izričaju.⁵⁷

S obzirom na propisane katekizme u školama, poznato je da su se od 1882. godine u nižim pučkim školama predavale Gruberove *Crtice* u prvom razredu, a od drugog do četvrtog Deharbov katekizam upotpunjen crticama iz biblijske povijesti.⁵⁸ Deharbov katekizam je po nekim stručnjacima pretežak za niže razrede osnovne škole, pa bi ga trebalo preurediti, kao i izraditi katekizam za župnu katehezu.⁵⁹ Godine 1885. Strossmayer prenosi Vladinu odluku da se u prvom i drugom razredu osnovnih škola predaju Gruberove *Biblijske crtice*, a u trećem i četvrtom Deharbov katekizam te biblijska povijest.⁶⁰ U petom razredu viših građanskih i djevojačkih škola korištena je priređena biblijska povijest Staroga i Novog zavjeta koju je priredio Gjuro Šimončić, u šestom razredu *Obredoslovica* i slike iz crkvene povijesti, u sedmom i osmom razredu bio je propisan Veliki katekizam.⁶¹

O toj tematici Strossmayer progovara i u Okružnici iz 1889.,⁶² prenoseći dio odredaba novog školskog zakona iz 1888., poglavito onaj koji se odnosi na vjeronaučne knjige. Prema odluci Vlade, u školama se upotrebljavaju samo propisane knjige, u ovom slučaju katekizam. Kako u propisanim knjigama nema i *Kratkog nauka*, Strossmayer upozorava katehete da ga ne koriste u školi, nego samo u župnoj katehizaciji. U Đakovačkoj su biskupiji katehete izrazili neslaganje s postojećim propisanim katekizmima u osnovnim školama, pogotovo u seoskima, u kojima nema samostalnog vjeroučitelja, nego župnik pokriva i školski vjeronauk.⁶³ Kako je postojeći katekizam za osnovne škole težak, kompliciran i nepraktičan, vjeroučitelji su mišljenja da takvim katekizmom nije moguće postići pravu svrhu vjerskog odgoja i

⁵⁷ Usp. *isto*, 111-112.

⁵⁸ Usp. M. Pranjić, *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1991., 498.

⁵⁹ Usp. C. Gruber, Pitanje o katekizmu, u: *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 11 (1883), br. 21, 182.

⁶⁰ Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 17. prosinca 1885., u: *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 13 (1885.), br. 24, 223.

⁶¹ Usp. *isto*, 224.

⁶² Usp. J. J. Strossmayer, Okružnica od 7. svibnja 1889., u: *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 17 (1889.), br. 9, 124.

⁶³ Usp. I. Svirčević, Vjerezakonska obuka, u: *Glasnik biskupije Bosanske i Srijemske*, 20 (1892), br. 5, 80-81.

obrazovanja u školama i da bi ga trebalo pojednostaviti, učiniti praktičnijim i usko ga povezati s Biblijom.

Od godine 1893. na snagu je stupio propis vezan uz sadržaje i udžbenike za vjeronauk, koji određuje da se:

a) u nižim pučkim školama u prvom razredu koriste biblijske crtice iz Gruberove kateheze, u drugom razredu Mali katolički katekizam, u trećem Srednji katekizam, a u četvrtom, petom i šestom razredu Veliki katolički katekizam; u Opetovnici se koristi Veliki katolički katekizam i biblijska povijest Gjure Šimončića;

b) u višim pučkim dječjačkim školama u petom razredu se koristi biblijska povijest Gjure Šimončića, u šestom razredu Veliki katolički katekizam za prvi razred srednjih škola, u sedmom razredu katolička moralka po knjizi Cvjetka Rubetića *Kratka katolička moralka*, a u osmom razredu koriste se knjige Cvjetka Rubetića *Kratka katolička moralka* i *Malo obredoslovje*;

c) u višim pučkim djevojačkim školama u petom se razredu koristi *Biblijska povijest*, u šestom razredu *Malo obredoslovje*, u sedmom razredu *Kratka katolička dogmatika*, a u osmom razredu *Kratka katolička moralka*;

d) u zanatskim školama postoji nekoliko stupnjeva

- pretpripremni tečaj u kojem učenici uče razne molitve i zapovijedi (*Oče naš*, *Zdravo Marijo*, *Vjerovanje*, *Anđeo Gospodnji*, sakramente), a mogu se izabrati i neke crtice iz *Biblijske povijesti*

- niži odjeli ponavljaju ono što je u pretpripremnom tečaju i poneki manji dio iz Malog katekizma

- viši odjeli (građevina, industrija i mješovito) u tri razreda obrađuju Mali i Srednji katekizam

- viši odjeli (trgovci) osim Malog i Srednjeg katekizma obrađuju i Veliki katekizam u trećem razredu srednje škole.⁶⁴

U kasnijem razdoblju nalazimo razne poticaje za katehetski rad od strane katehetskih stručnjaka.⁶⁵

ZAKLJUČAK

Školstvo je područje od iznimno velike važnosti jer se uz njega veže društveno, kulturno i ekonomsko stanje jednog naroda.

⁶⁴ Usp. Naredba Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu od 21. prosinca 1892. objavljena 28. veljače 1893., u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske, 21 (1893), br. 4, 65-68.

⁶⁵ Usp. M. Jerković, *Katehetski prilozi u Glasniku/Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije (1873.-1997.)*, u: *Diacovensia*, 6 (1998), br. 1, 123-124.

Pitanje školstva za Strossmayera je također bilo važno, jer je znao da se bez uređenoga i kvalitetnoga školskog sustava ne može očekivati ni prosvijećeni napredak naroda. U tom kontekstu promatrao je i vjeronauk u školama i župama od čijeg je kvalitetnog provođenja umnogome ovisio stupanj duhovne prosvijećenosti vjernika Đakovačke i Srijemske biskupije. Iz tih razloga proizašli su brojni Strossmayerovi interventi, odredbe i poticaji upućeni onima koji su bili vezani uz škole i o čijem je radu ovisila kvaliteta kako školstva u cjelini, tako i vjeronauka kao školskog predmeta.

Ovaj rad nije analizirao sva Strossmayerova pisana razmišljanja nego samo ono što je napisao u okružnicama i poslanicama. Putem okružnica i poslanica Strossmayer je nastojao sustavno pratiti stanje u školstvu unutar Đakovačke i Srijemske biskupije i intervenirati u svim bitnim događajima koji su imali ili mogli imati utjecaja na školstvo i vjeronauk unutar njega.

Početci govora o školstvu kod biskupa Strossmayera umnogome su vezani za zakon iz godine 1874., koji donosi promjene što su se ticale ovlasti Crkve u školama. Kako se tim događanjem počinje mijenjati uloga svećenika u školama, i to tako da im je smanjena mogućnost sudjelovanja u upravljanju i svedena samo na vjeronauk, može se tvrditi da su Strossmayerova reagiranja u to vrijeme neka vrsta pobune protiv smanjenja utjecaja Crkve u školstvu. Ipak, iščitavajući Strossmayerove riječi, uočava se da ga je u tim reakcijama prvotno vodila briga o kvaliteti školstva, kao i briga o mjestu vjeronauka u školi. Svojim je reakcijama htio pokazati da svjetovna vlast ima pravo uređivati školstvo, ali i da crkvena vlast ima pravo izreći svoj sud o tome, a osobito ako se radi o moralnoj i religioznoj dimenziji. Svojim nastojanjem da što više podigne razinu kvalitete vjeronauka u školama i crkvama preko kvalitetnih vjeroučitelja, dobrih katekizama i katehetskih priručnika, Strossmayer je pokazao svjetovnoj vlasti, ali i svima koji su vezani uz školstvo, učiteljima, vjeroučiteljima i roditeljima, kako se trebaju odnositi prema školstvu u cjelini te prema vjeronauku kao predmetu. Naglasak je stavio na vjeroučitelje kao osobe koje su u procesu vjerske pouke u školama od temeljne važnosti. Stoga se njihova uloga i poslanje treba neprestano osvjetljivati i neprekidno poticati njihovo ljudsko, vjerničko i stručno napredovanje. To je bilo potrebno tada, ali još je potrebnije danas, kada se pred vjeroučitelje postavljaju brojni izazovi i zadatci.

Pitanje vjeronaučnih programa, udžbenika i priručnika u 19. stoljeću je bilo iznimno važno, kao i danas. Uočavamo

da su razni zakoni pokušali nešto promijeniti, ali da ga nisu uspjeli u potpunosti kvalitetno riješiti. Prvi je problem bio u neodgovarajućim planovima i programima koji nisu pratili znanje i potrebe vjeroučenika. Drugi se problem odnosio na nedostatan broj udžbenika i priručnika za vjeronauk, a treći problem bila je pedagoško-didaktička kvaliteta tih udžbenika i priručnika.

Strossmayer ističe i važnost roditelja u vjerskom odgoju i obrazovanju. Njegovi poticaji upućeni roditeljima danas su još važniji jer danas je područje odgoja i obrazovanja u organizaciji svjetovne vlasti. No roditelji imaju pravo i dužnost voditi brigu u koje im škole idu djeca i kakav je odgoj djece u školama. Roditelji ne smiju zaboraviti da su oni uvijek prvi i najvažniji odgojitelji svoje djece, a sve druge institucije su delegirani odgojitelji.

U konačnici, Strossmayer je dao primjer kako crkvene vlasti, u prvom redu biskup, trebaju voditi računa o odgoju i obrazovanju. Jasno je pokazao kako je od iznimne važnosti neprestano praćenje događaja vezanih uz školstvo, vjeronauk u školama i župnu katehezu u crkvama, kako je nužno pratiti rad župnika i vjeroučitelja, neprestano ih poticati i biti u tijeku događaja te pravodobno na njih reagirati.

THEMES OF EDUCATION AND RELIGIOUS EDUCATION IN THE CIRCULARS AND LETTERS OF BISHOP STROSSMAYER

Summary

Beginnings of education in Croatian regions are associated with monasteries and dioceses, parishes and churches, and in those places schools were established and have existed for centuries. It was not until the 18th century that secular structures began to think about education as about their concern, and by a number of laws in the 19th century they were simply taking away schools from the Church and turned them into the realm of their administration with a desire to provide education with a markedly secular programme. The aim of this paper is to present a part of Strossmayer's thoughts, recommendations and regulations related to the people and resources that had their place in education in general, and especially to all that was related to religious education in schools. This part refers to his circulars and letters. What Strossmayer had to say about it can be clearly seen in the analysis of the written recommendations and regulations related

to religious education. These recommendations and regulations can be found in the circulars and letters addressed to diocesan clergy. They mainly relate to religious educators, students, textbooks and aids in catechetical work. The results of the analysis of these circulars and pastoral letters show Strossmayer's exceptional care for education in general, and especially for religious education in schools. Apart from laying emphasis on the proper law on education, Strossmayer insisted on high quality catechetical work in schools, which he believed was not possible without formed catechists, good textbooks and good reference books. J. J. Strossmayer, guided by the motto "through education to freedom", sought to foster, develop and protect education and religious education within the school system, both in his diocese and beyond.

Keywords: *Bishop Strossmayer, priests, schools, religious education, catechists, textbooks*